

УДК 340.12

О. Галета,здобувач кафедри теорії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПІДГАЛУЗЬ ПРАВА Й ПІДГАЛУЗЬ ЗАКОНОДАВСТВА: АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ

Тенденції розвитку сучасного права тісно пов'язані з диференціацією та фрагментацією нормативно-правового регулювання суспільних відносин, поглибленням відмінностей між різними правовими режимами, що встановлюються в галузях права, усе більшою спеціалізацією правового впливу на поведінку людей. На цьому фоні актуальними стають проблеми внутрішньої організації права як особливої системи, що рівномірно розподілена за галузями, підгалузями та інститутами. На сьогодні можна констатувати, що проблематика підгалузей права залишається білою плямою не лише загальнотеоретичної, а й догматичної юриспруденції, оскільки останні дослідження в цій сфері проводилися декілька десятиків років тому. Специфіка підгалузей права, особливості їх внутрішньої організації та структури тощо не можуть бути виявлені без аналізу співвідношення підгалузі права та підгалузі законодавства, особливо з урахуванням тієї особливості, що останнім часом в українській юридичній практиці та законотворчій діяльності намітилися тенденції до утворення великої кількості підгалузей законодавства. Це вимагає звернення до проблеми співвідношення підгалузей права та підгалузей законодавства в контексті загальної теоретичної проблеми взаємодії системи права та системи законодавства.

Теоретичний тренд розгляду підгалузей права та підгалузей законодавства пов'язаний із фундаментальними дослідженнями С.С. Алексеєва, М.Й. Байтіна, М.Г. Матузова та інших науковців. Проте з урахуванням того, що проблематика системи права за-

галом та підгалузей права зокрема на сьогодні не перебуває у фокусі загальнотеоретичних юридичних досліджень, можна констатувати, що основний дискурс розгляду підгалузей права формується в публікаціях галузевого характеру в працях таких авторів: В.В. Сорокін, В.В. Васильєв, Ю.С. Зав'ялов, Д.М. Азмі та інших.

Мета статті полягає у виявленні основних аспектів співвідношення підгалузі права та підгалузі законодавства з точки зору їх оформлення в структурі сучасного права.

Проблематика співвідношення підгалузей права та підгалузей законодавства перебуває в контексті більш загальної проблеми існування та змісту системи права й системи законодавства як двох проявів системності права. При цьому класичні погляди на співвідношення та взаємодію цих двох систем неодноразово ставали предметом критики щодо непослідовності та нелогічності багатьох їх положень.

Так, звертається увага на те, що система права та система законодавства фактично відображають структуру права, що не зовсім адекватно характеризує реальний стан речей [1]. Інші науковці при цьому наполягають на необхідності відходу від розмежування системи права та системи законодавства за критерієм об'єктивності/суб'єктивності, оскільки право не може існувати саме по собі, а тому не може й мати абсолютно об'єктивного характеру [2]. Усе більшої популярності набуває позиція, відповідно до якої систему права недоцільно розглядати як сукупність норм, інститутів і галузей права, оскільки вона виступає скоріше

як єдиний механізм узгоджених та взаємодіючих структурних елементів системи, яка вирішує визначені завдання й спрямована на досягнення цілей задоволення потреб людини, суспільства й держави [3].

Поняттю «система права» традиційно протиставляють поняття «система законодавства» як більш вузьке за змістом. Однак, як справедливо зазначає В.В. Сорокін, визначення системи законодавства в юридичній літературі так і не було приведене у відповідність до загальнозживаного значення самого терміну «законодавство», яке, на думку вченого, охоплює лише закони, що породжує цілу низку загальнотеоретичних проблем [4, с. 229]. На цю обставину також звертає увагу О.Ф. Скакун, аналізуючи широке, середнє та вузьке розуміння законодавства. Широке розуміння законодавства охоплює не лише закони, а й усі інші джерела й форми офіційно встановленого об'єктивного права (включаючи локальні нормативно-правові акти). Середнє розуміння законодавства передбачає включення до його складу законів і підзаконних актів парламенту, президента й уряду. Вузьке розуміння законодавства націлене лише на закони та ратифіковані міжнародні договори [5, с. 318]. Фактично В.В. Сорокін намагається відстояти ще вужче розуміння законодавства, виключивши з його змісту міжнародні договори та зводячи його винятково до законів (у формальному сенсі). Навряд чи така радикалізація позиції щодо розуміння законодавства є продуктивною.

Незважаючи на існуючі розбіжності в розумінні системи права та системи законодавства, можна стверджувати, що за будь-якого підходу до розкриття їх природи зберігається тенденція аналізу їх структури як такої, що включає галузі, підгалузі та інститути. Однак при цьому якщо підгалузям права приділяється увага, хоча й дуже поверхова, то підгалузі законодавства часто залишаються недослідженим елементом його системи.

Утім, на думку О.Ф. Скакун, яка виділяє декілька аспектів структуризації законодавства, можна говорити про галузеві, внутрішньогалузеві та багатогалузеві утворення в законодавчій системі. Вважаємо, феномен підгалузі законодавства належить до другого типу утворень, оскільки він, на думку науковця, є системою нормативних приписів, які виражають норми підгалузі права [5, с. 322]. Такий підхід прямо актуалізує питання про первинність чи вторинність підгалузей права у відношенні до підгалузей законодавства, адже якщо підгалузь законодавства лише відображає в текстуальній формі підгалузь права, то це наводить на думку щодо неможливості існування підгалузі законодавства без підгалузі права. Однак на рівні функціонування правової системи це не завжди так.

Більшість авторів сходяться в тому, що система права та система законодавства можуть не збігатися між собою, оскільки вони формуються за допомогою різних факторів, під впливом різних соціальних чинників. Система права є хаотичним, ситуативним утворенням, структура якого формується незалежно від волі окремого індивіда, тоді як на створення системи законодавства завжди впливає конкретна людина чи група людей (законодавців, президента, членів уряду тощо). Це породжує суттєві розбіжності в обсязі, кількості та побудові нормативних утворень у системі права та системі законодавства. Галузі законодавства часто існують без відповідних галузей права (законодавство про нотаріат, законодавство про судоустрій тощо), а галузі права можуть не набувати самостійного оформлення у вигляді кодексу чи принаймні зведеної системи законів (наприклад, фінансове право, право соціального забезпечення, освітнє право тощо). У другому випадку зазвичай говорять про комплексні галузі права, оскільки їх норми виявляються розосередженими по всій системі законодавства, що значно впливає на їх ефективність.

лювання. Про це говорить принаймні та обставина, що основним джерелом права інтелектуальної власності на сьогодні є не Цивільний кодекс України, а ціла низка міжнародних договорів універсального та двостороннього характеру. Більше того, ті структурні елементи права інтелектуальної власності, які традиційно сприймають як інститути права, сьогодні поступово стають його підгалуззями (наприклад, патентне право) [7].

Схожа ситуація спостерігається також із корпоративним правом, яке поступово вийшло за межі господарсько-правового предмета й методу правового регулювання, набувши властивостей самостійної галузі права. Не можна виключати й набуття самостійного статусу банківським правом, яке сьогодні активно досліджується спеціалістами у сфері господарського, фінансового та адміністративного права.

Третій варіант темпорального неспівпадання підгалузі права та підгалузі законодавства демонструє, що часто зацікавленість законодавця у формуванні нових підгалузей права, оформлення специфічних правових режимів випереджає реальне оформлення правових відносин та інститутів на рівні правового життя суспільства. У такий спосіб створюються підгалузі законодавства, які лише гіпотетично можуть набути статус підгалузі права. Прикладом цього можуть слугувати деякі підгалузі екологічного законодавства, зокрема водне, повітряне, законодавство про надра тощо. На рівні доктринальних розробок їх зазвичай об'єднують у свого роду комплексну підгалузь права, яка називається природоресурсним правом. Проте говорити про існування відповідних підгалузей права наведеним підгалузям законодавства (водне, повітряне, надрове право) не доводиться.

Ще один важливий аспект співвідношення підгалузей права та підгалузей законодавства розкривається, коли ставиться питання щодо форми їх нормативного забезпечення. Ідеться про те, що підгалузь законодавства завжди

характеризується наявністю принаймні декількох взаємопов'язаних законів, окремого підрозділу в кодексі або навіть самостійного кодексу. Наприклад, конкурентне право як підгалузь господарського законодавства включає до свого складу нормативні приписи не лише Господарського кодексу України, а й профільних законів («Про захист економічної конкуренції», «Про Антимонопольний комітет України»), положень міжнародних договорів України (наприклад, Угоди про асоціацію з Європейським Союзом) тощо. Про митне право як про самостійну галузь права почали говорити тоді, коли з'явився перший кодифікований акт, що дозволяє констатувати важливість законодавчої інституціоналізації як фактору становлення галузі права. При цьому показовим є той факт, що підгалузь законодавства завжди існує в письмовому вигляді, вона формується, розвивається й функціонує насамперед як писане (статутне чи договірне) право.

На відміну від підгалузі законодавства, підгалузь права може базувати не лише на позитивному законі чи міжнародних договорах; простір її буття є набагато більш широким і включає в себе звичаї, загальні принципи права, суспільні уявлення про належне. Нормативна форма буття підгалузі права є лише одним із можливих аспектів її існування. Наприклад, підприємницьке право як підгалузь господарського права функціонує не лише завдяки нормам та принципам господарського права, а й цілій низці звичаїв, традицій, які визначають зміст та цільову спрямованість комерційного господарювання в Україні [8].

Саме той факт, що підгалузі права мають більш широку нормативну опору в різних джерелах, права робить їх більш наближеними до правової реальності та, відповідно, більш ефективними з точки зору регулювання суспільних відносин, ніж підгалузі законодавства. Підгалузь законодавства може виступати лише тим зовнішнім вираженням підгалузі права, яка нада-

ється їй суб'єктом законотворчої діяльності.

Таким чином, співвідношення підгалузей права та підгалузей законодавства хоча й перебуває в одній теоретичній площині з іншими аспектами взаємодії системи права та системи законодавства, проте має цілу низку особливостей. Вони виражаються передусім у тому, що підгалузі законодавства, виступаючи однією з можливих форм буття підгалузі права, характеризуються статичністю та інертністю, тоді як підгалузі права є зазвичай тими масивами правових норм, принципів та цінностей, які спрямовані на перспективу автономізації в межах правової системи. Це зумовлює обставини темпорального розриву між підгалузями законодавства та підгалузями права, коли динамічний нормативний статус підгалузі права виходить за межі законодавчо закріпленого підгалузевого методу та предмета правового регулювання. Формування підгалузей права, таким чином, може відбуватися незалежно від розвитку законодавства, паралельно з ним, сприяючи його змінам.

Ключові слова: система права, система законодавства, підгалузь права, підгалузь законодавства.

Статтю присвячено виявленню загальнотеоретичних закономірностей співвідношення підгалузі права та підгалузі законодавства. Зазначається, що проблема їх кореляції знаходиться в логічному просторі проблем взаємодії системи права та системи законодавства, хоча й має при цьому певні особливості. Особлива увага приділяється випадкам розбіжностей в існуванні підгалузей права й підгалузей законодавства.

Стаття посвячена виявленню об'єктивних закономірностей співвідношення підгалузі права та підгалузі законодавства. Зазначається, що проблема їх кореляції знаходиться в логічному просторі проблем взаємодії системи права та системи законодавства.

тельства, хотя и имеет при этом определенные особенности. Особое внимание уделяется случаям разнотраслей в существовании подотраслей права и подотраслей законодательства.

The article is devoted to revealing patterns of correlation between subbranch of law and subbranch of legislation. It is noted that the problem of their correlation is in a logical space of problems of interaction between the system of law and the system of legislation, although it has with certain characteristics. Special attention is paid to aspects of disagreement existence of subbranch of law and subbranch of legislation.

Література

1. Горобець К.В. Структурність права як його універсальність / К.В. Горобець // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць. – О. : Фенікс, 2012. – Вип. 44. – С. 102–112.
2. Зав'ялов Ю.С. К вопросу о конструировании системы права / Ю.С. Зав'ялов // Юридическая техника. – 2013. – № 7. – Ч. 2. – С. 243–244.
3. Миронюк О.И. Особенности системы права: некоторые научные подходы / О.И. Миронюк // Теория и практика общественного развития. – 2013. – № 10. – С. 400–402.
4. Сорокин В.В. Система права: тенденции развития в переходный период / В.В. Сорокин // Вестник Тюменского государственного университета. – 2003. – № 1. – С. 228–236.
5. Скакун О.Ф. Теория права и держави : [підручник] / О.Ф. Скакун. – 3-є вид. – К. : Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 524 с.
6. Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право : [монография] / А.Э. Жалинский. – М. : Проспект, 2004. – 560 с.
7. Еннан Р.Е. Сутність права інтелектуальної власності / Р.Е. Еннан // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – О. : Юридична література, 2008. – Вип. 38. – С. 46–55.
8. Оборотова А.А. Перспективы использования правового обычая в хозяйственном праве Украины / А.А. Оборотова // Юридичний вісник. – 2013. – № 1. – С. 150–155.

